

УДК 373.3.015.311:783

[https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023\(1\)-10](https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023(1)-10)

Роль духовної музики у творчості українських композиторів

Тетяна Грінченко  та Ольга Клітинська 

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті досліджується роль духовної музики у творчості українських композиторів та її вплив на розвиток музичної культури України. Розкрито сутність поняття «духовна музика», висвітлено різні підходи сучасних науковців до його визначення. Розглянуто духовну хорову спадщину видатних українських композиторів в контексті їхньої уваги до релігійних текстів.

Музика завжди відігравала важливу роль у формуванні національної самосвідомості та вираженні духовних цінностей народу. Україна, яка має багатовікову історію та глибокі культурні традиції, багата на видатних композиторів, творчість яких має яскраво виражену духовну складову. Духовна музика українських композиторів – це скарбниця національної культури та невичерпне джерело натхнення для виконавців і слухачів.

У статті доведено, що роль духовної музики в творчості українських композиторів є невід'ємною частиною культурного доробку України з часів давнини по нинішній час. Ретроспективно розглянуто еволюцію розвитку українського музичного мистецтва в жанрі духовної музики від М. Березовського і А. Веделя до сучасних творців музики даного жанру: Л. Дичко, В. Степурка, В. Сильвестрова та інших. Нові можливості жанр духовної музики отримав у виконанні сучасних хорових колективів, таких як академічний камерний хор «Київ» під орудою М. Гобдича. У статті оглядово досліджується творчість цього славетного колективу.

Українські композитори продовжують розвивати духовну музику, адаптують її до сучасних тенденцій та вимог, поєднують традиційні елементи з експериментальним звучанням та цікавим інструментальним супроводом, що створює нові можливості для вираження музичного духовного змісту. У висновку автори схиляються до думки, що творчість українських композиторів в жанрі духовної музики є безцінним скарбом, який необхідно підтримувати і розвивати як в Україні, так і за її межами.

Ключові слова: духовна музика, українські композитори, музична культура

The role of sacred music in the creativity of Ukrainian composers

Tetiana Hrinchenko  and Olha Klitynska 

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Vinnitsia, Ukraine

Abstract

The article is devoted to consideration of the role of spiritual music in the work of Ukrainian composers and its influence on the development of musical culture in Ukraine. The essence of the concept of «sacred music» is revealed, various approaches of modern scientists to its definition are highlighted.

The purpose of the article is to consider the role of spiritual music in the work of Ukrainian composers and its influence on the development of musical culture in Ukraine.

There are several approaches to understanding the meaning of the concept of «sacred music»: is considered church music and is a mandatory part of Orthodox worship; as a means of cognition, a certain type of social and informational system that fulfills the polyfunctional nature of intersubjective interaction that forms the «artistic environment» of this system, as well as the personal qualities of a person that encourage him to know and develop his creative potential, giving priority to universal and artistic values. Despite different positions regarding the definition of the concept of «sacred music», researchers saw in it a significant potential for the education of the individual and his values. Turning to spiritual music, which is an asset and part of the people's culture, is necessary for the preservation of national traditions of moral and aesthetic education.

Spiritual works influence the formation of national identity, encourage reflection on important life issues, and give depth and meaning to the musical world. The creativity of Ukrainian composers dedicated to spiritual music is a priceless treasure that must be supported and promoted both within Ukraine and beyond. It deserves proper recognition and dissemination to inspire and strengthen the spirituality of people around the world.

Keywords: sacred music, Ukrainian composers, musical culture

Постановка наукової проблеми. Процес приєднання України до європейської та світової спільноти висуває вимоги до зміни соціально-економічної ситуації в Україні, розбудови стилю мислення та розвитку особистості на основі демократії, що потребує розуміння ролі педагогічної культури та культуротворчий вплив на підростаюче покоління. Освіта завжди була тією частиною духовної культури суспільства, в якій виховувалась людина із прагненням до творчої самореалізації, почуттям професійної відповідальності, діалектичним мисленням, умінням цінувати духовне багатство, прагненням до естетичного збагачення світу.

Однак зрозуміло, що сьогодні соціально-економічне та духовне життя країни характеризується яскраво вираженим культурним дисбалансом, що не сприяє гармонійному розвитку суспільства і особливо педагогічно-освітньої системи. Музика завжди відігравала важливу роль у фор-

муванні національної ідентичності та вираженні духовних цінностей народу. Україна, яка має багатовікову історію та глибокі культурні традиції, також багата на видатних композиторів, чії твори мають сильну духовну складову. Духовна музика українських композиторів є скарбницею національної культури та невичерпним джерелом натхнення для виконавців і слухачів. Вона має важливе значення як у формуванні національної ідентичності, так і в розвитку музичної культури України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед різних видів та жанрів мистецтва духовна музика є невід'ємною частиною національної культури України. Вона займає особливе місце в житті людини та вивчається вченими, педагогами та мистецтвознавцями (Н. Александрова, А. Болгарський, І. Власенко, О. Демченко, А. Лебедева-Ємеліна, О. Мельник, О. Самойленко, М. Трубіна та ін.).

Українська духовна музика займає особливе місце в царині світової музичної класики. Вона знаходить своїх виконавців та шанувальників по всьому світу, спонукаючи до вивчення духовної культури та музичної спадщини таких українських композиторів, як М. Дилецький, М. Березовський, А. Ведель, Д. Бортнянський, С. Воробкевич, М. Леонтович, К. Стеценко, М. Лисенко, Л. Дичко, Є. Станкович, М. Скорик, В. Степурко, Г. Гаврилець, М. Гобдич, В., Сильвестров та ін. Найвидатніші твори цих композиторів були написані в жанрі духовної музики.

Мета статті – розглянути роль духовної музики у творчості українських композиторів та її вплив на розвиток музичної культури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Впродовж століть духовна музика здійснює вагомий вплив на розвиток музичної культури України. Вона допомагає зберігати традиції та історію народу, сприяє розумінню та сприйняттю глибоких духовних цінностей. Це не лише форма вираження віри, а й спосіб об'єднати людей, створити музичну спільноту, яка сповідує схожі духовні цінності.

Про виховний вплив духовної музики з давніх-давен писали у філософській, психолого-педагогічній літературі, а також у церковних книгах, підкреслюючи шляхетну місію у вихованні різних сфер особистості, особливо морально-естетичного характеру.

Для розуміння змісту поняття «духовна музика» існує кілька підходів: духовну музику розглядають як церковну і вона є обов'язковою частиною православного богослужіння. М. Станкевич, М. Маріо, І. Григорчук, Л. Москальова, Л. Радковська та ін. духовну й церковну музику ототожнюють як синонімічні поняття. Так, М. Маріо розглядає її як високопрофесійний церковний хоровий спів культового призначення, що має теологічний зміст, характеризується єдністю слів і мелодії, освітньо-виховними впливами на особистість: єдністю морально-патріотичного змісту піснеспівів та їх емоційно-естетичної мелодики, що забезпечує моральне, естетичне, громадянсько-патріотичне виховання й сприяє психофізіологічному, емоційному, інтелектуальному та фізичному розвитку дітей [5, с. 13]. І. Григорчук визначає духовну музику як вид музичної культури, що виражає релігійну свідомість, є невід'ємною частиною культового обряду, що полягає у співвіднесенні певного релігійного змісту з відповідними музичними форма-

ми або виявляє душевний стан композитора відносно до Божественного [2]. Разом з тим, Л. Москальова вважає українською духовною музикою, що була запозичена від візантійського священного першоджерела. Учена робить висновок про те, що «поняття «церковна» та «релігійна» музика виступають як синонімічні, оскільки подібні музичні твори написані на тексти релігійного характеру. Тому правомірним є твердження, що «належність музики до сакрального (духовного), релігійного, церковного мистецтва визначається лише смисловим змістом даних категорій» [6, с. 10]. Дослідник Л. Радковська у своїх дослідженнях використовує православну духовну хорову музику, яку виконують а capella. Визначає її як музику культового призначення, що має теологічний зміст та характеризується морально-виховним впливом на особистість [8].

Л. Остапенко розглядає духовну музику як засіб пізнання, певний тип соціально-інформаційної системи, що виконує поліфункціональний характер міжсуб'єктної взаємодії, що формує «художнє середовище» цієї системи, а також особисті якості людини, що спонукають її до пізнання та розвитку свого творчого потенціалу, віддаючи пріоритет загальнолюдським та художнім цінностям [7].

Незважаючи на різні позиції щодо визначення поняття «духовна музика», дослідники вбачали в ній значний потенціал для виховання особистості та її цінностей. Звернення до духовної музики, яка є надбанням і частиною культури народу, необхідне для збереження національних традицій морально-естетичного виховання.

Нам близька позиція вчених, які розглядають духовну музику як унікальне явище в культурі, яке потрібно розглядати комплексно з різними видами християнського мистецтва, але ми орієнтуємось на такий вид, як музика (спів).

Духовна музика в Україні має довгу історію, що сягає давніх часів Київської Русі. Перші записи про духовні музичні композиції з'явилися в середині XI століття, а пізніше розвиток цієї галузі сприяв заснуванню шкіл козацької музики та патріаршої капели в Києво-Могилянській академії.

Найвидатнішим українським музикантом 17 століття, який залишив у своїй творчій спадщині відомі зразки партесного концерту, був Микола Дилецький. В історії української культури залишилися його композиції – це, першочергово, церковні твори для хору, серед них найбільш ві-

домим є «Воскресенський канон». Це найяскравіший приклад майстерності хорового письма в жанрі партесного концерту. В цьому творі автор досягнув вершин композиторської техніки стилю бароко, з його урочистісно виражальними ефектами, динамічністю композиції й декоративною пишністю. Цей твір – унікальне явище в жанрі партесного концерту в Україні XVII – першої половини XVIII століття.

У XVIII столітті значний внесок у розвиток духовної української музики здійснив Максим Березовський. Його церковні композиції «Херувимські», духовні концерти «Бог ста в сонмі богів» та «Хваліте Господа» глибоко шануються поціновувачами хорового співу як в Україні, так і за кордоном. Одним із найвідоміших духовних концертів композитора є концерт № 15 «Придіте, воспоєм». Завершує «золоту добу» української музики XVIII ст. Артем Ведель. Його концерт «Доколе, Господи» належить до київського періоду творчості й написаний між 1794 і 1796 р.р. В його основі лежить Давидовий псалом, котрий співався під час Богоявлення.

Українські композитори завжди прагнули відтворення в музиці душі та духовності українського народу. Один із найвідоміших українських композиторів, Микола Леонтович, написав колядку «Щедрик», яка стала символом українського Різдва та духовного звучання святкових мелодій [4, с. 18]. Глибинні витoki духовно-культурних традицій роду Леонтовичів сягають початку XVII століття. Саме цим пояснюють ранній інтерес композитора до духовної музики, адже він зростав в атмосфері релігійної обрядовості, церковного пісенспіву та багатого фольклорного середовища. Микола Леонтович генетично успадкував музичну обдарованість та прагнення до творчості в царині світської та церковної професійної музики.

Завдяки дослідницькій роботі кандидата мистецтвознавства Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, професора Анатолія Завальнюка, ми отримали доступ до секретів творчості та педагогічних розробок видатного композитора. Зокрема, до таких його духовно-хорових творів, як старовинні пісенспіви, колядки, псалми та канти, хірувимські пісні та «Літургія Іоанна Златоустого». У цих творах М. Леонтович демонструє мелодійну спорідненість народного мелосу з високопрофесійними авторськими оригінальними, поліфонічними, духовними творами. У всіх видах церковного

пісенспіву композитор проявив себе як неперевершений майстер жанру, продемонстрував свою громадянську відданість національній духовній музиці. Духовні твори, створені М. Леонтовичем, вирізняються високим рівнем досконалості, залишаються взірцем для наступних композиторів у написанні української духовної музики [3].

Не можна не згадати про Миколу Лисенка, який також здійснив значний внесок у розвиток духовної музики України. Його твори вражали своєю мелодійністю та глибокою чуттєвістю, втіленням у музичному мистецтві духовного світу українського народу. Твір М. Лисенка «Боже великий, єдиний» став духовним гімном українців усього світу.

Інтерес до духовної музики в Україні значно поглибився у 1990-і роки, після здобуття Україною незалежності і поширення творів релігійного змісту. Першою після великої перерви вагомою працею в цьому жанрі стала «Літургія» Лесі Дичко (1989, 1990). В цілому, твори композитори є відображенням глибокої релігійності та духовності українського народу. Надалі до жанру духовної музики звертались такі композитори як Є. Станкович, М. Скорик, В. Степурко, Г. Гаврилець, пізніше – В. Сильвестров. Значний внесок у відродження та популяризацію української духовної музики здійснив організатор фестивалю «Золотоверхий Київ» Микола Гобдич. Він є засновником хорового колективу «Київ», якому ми завдячуємо за первісне виконання багатьох творів української духовної музики. Саме хором «Київ» були озвучені «Давидові псалми» В. Степурка та «Присвяти» В. Сильвестрова. «Перед слухачами постали філософсько-споглядальний Сковорода, романтичний Ведель, «мелодійний» Которович і наостанок – делікатно-вибагливий граціозний Моцарт – усі мініатюри надзвичайно цікаві, промовисті, «зібрані» у міні-диптихи завдяки прославленим «Алілуя» після кожного «портрету». Муніципальний академічний камерний хор «Київ» був заснований у 1990 році. Головним завданням цього, вже славетного, хорового колективу є відродження історії української духовної музики, виконання величезного пласту унікальних церковно-музичних творів, починаючи з XII століття. В репертуарі хору музика видатних українських композиторів: М. Дилецького, І. Домарацького, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Вербицького, М. Лисенка, Б. Лятошинського, В. Сильвестрова, М. Ско-

рика, Є. Станковича), а також зарубіжних авторів: К. Монтеверді, Й. С. Баха, В. А. Моцарта, А. Брукнера, М. Равеля, Ф. Пуленка, А. Онеггера, К. Пендерецького, твори середньовіччя, бароко, класицизму, романтизму та сучасності. Хор є учасником багатьох конкурсів і фестивалів, багаторазовим володарем Гран-прі. Для нашого дослідження важливим є створення на базі колективу «Бібліотеки хору «Київ» – цілої серії нотних видань національних хорових партитур від середньовіччя і до сучасності. Каталог налічує понад двісті найменувань, серед яких дванадцять нотних збірок повних зібрань творів українських композиторів, виданих вперше [1].

Великою популярністю нині користується духовна музика В. Сильвестрова, вона має настільки великий міжнародний резонанс, що одна з найвідоміших міжнародних компаній звукозапису та світового розповсюдження КД ЕМС Records готує до випуску вже другий диск під назвою «Духовні твори» В. Сильвестрова [1].

Українські композитори продовжують розвивати духовну музику, адаптують її до сучасних тенденцій та вимог, поєднують традиційні елементи з експериментальним звучанням та цікавим інструментальним оформленням, що дає нові можливості для вираження музичного духовного змісту.

Духовна музика українських композиторів викликає почуття величчя, святості та піднесеності. Її мелодії, гармонії та тексти здатні заглибити слухача у світ духовних переживань та роздумів. Вона створює атмосферу спокою, внутрішнього злагодження та спонукає до роздумів над важливими життєвими проблемами.

Окрім того, духовна музика відіграє важливе значення у розвитку музичної освіти та творчого потенціалу молодих музикантів. Вона спонукає до вивчення української музичної спадщини, формує емоційну й моральну сферу особистості, збагачує музичну палітру та виховує вміння і спонукає до прагнення виконувати класичну музику на високому професійному рівні.

Однією з основних рис української духовної музики є використання української мови. Тексти пісень, молитов та кантат наповнені поетичністю та глибоким змістом. Вони відображають релігійні переконання, патріотизм, любов до рідної землі та народу. Через музику вони стають ще більш доступними та зближують слухачів, незалежно від мовних та культурних розбіжностей. Важливо зазначити, що духовна музика

українських композиторів не обмежується лише християнською тематикою. Вона охоплює широкий спектр релігійних вірувань і духовних практик, включаючи православ'я, католицизм, іслам, юдаїзм та інші. Це свідчить про різноманітність духовних традицій та культур, які існують в Україні.

У процесі створення духовної музики композитори використовують різноманітні музичні форми, гармонію, мелодію та ритм, що сприяє розширенню творчого потенціалу інших музичних жанрів. Вплив духовної музики на розвиток музичної культури проявляється в появі нових технік композиції, звукових ефектів та музичних інструментів.

Духовна музика українських композиторів відіграє важливу роль у зміцненні єдності та солідарності українського народу. Вона є символом єднання під час складних періодів історії та політичних змін, спонукає до саморефлексії, спільної молитви та вселяє віру у краще майбутнє.

Загалом, духовна музика українських композиторів є скарбницею національної культури та важливим елементом формування ідентичності українського народу. Вона містить у собі духовні цінності, емоції та почуття, мову музики, яка є джерелом натхнення музикантів та потужного зв'язку між людьми різних культур і вірувань. Духовна музика українських композиторів є мостом, що з'єднує наше минуле з сучасністю.

Висновки. Роль духовної музики у творчості українських композиторів є невід'ємною частиною культурного доробку України. Вона відтворює душу та духовність українського народу, передає його спадщину та історію, відображає віру та емоції через мову музики, що є всесвітньою. Вона підноситься над національними та культурними бар'єрами, спонукаючи нас до об'єднання та спільного сприйняття краси. Духовні твори впливають на формування національної ідентичності, спонукають до роздумів над важливими життєвими питаннями та надають музичному світові глибину та сенс.

Отже, творчість українських композиторів в жанрі духовної музики, є безцінним скарбом, який треба підтримувати та пропагувати як в Україні, так і за її межами. Вона заслуговує на належне визнання та поширення, оскільки надихає й зміцнює духовність людей по всьому світу. Ця музика є символом нашої духовності, віри і єдності.

Список використаних джерел

1. Микол Гобдич. Духовна музика Валентина Сильвестрова: [Електронний ресурс].
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15f9334d-637a-4299-861e-2074c0ae3153/content>
2. Григорук С. Формування морально-ціннісного відношення до духовної музики в процесі підготовки вчителів музики (на матеріалі православної християнської традиції): Автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 1998. 16 с.
3. Завальнюк А. Ф. Духовні твори М. Д. Леонтовича Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Випуск 26. 2018 С. 34-39.
<https://doi.org/10.31652/2411-2143-2018-26-34-39>
4. Кізян О. І. Микола Леонтович – славетний український композитор: біобібліогр. покажч. упр. культури і мистецтв Вінниця. облдержадмін. Вінниця, 2017. 412 с.
5. Маріо М. Д. Виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України (кін. XX – поч. XXI ст.): Дис. ... канд. пед. наук. 2002г.
6. Москальова Л. Ю. Моральне виховання особистості майбутнього вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. – Київ. 2004. – 21 с.
7. Остапенко Л. В. Розвиток творчих якостей у студентів-хормейстерів засобами української хорової музики: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1999. 162 с.
8. Радковська Л. Формування музичного сприйняття студентів вищих мистецьких закладів засобами духовної музики: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2006. 263 с.

References

1. Mykol Hobdych. Dukhovna muzyka Valentyna Sylvestrova [Sacred music by Valentin Silvestrov].
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15f9334d-637a-4299-861e-2074c0ae3153/content>
2. Hryhorchuk I. S. Formuvannia moralno-tsinnisnoho vidnoshennia do dukhovnoi muzyky v protsesi pidhotovky vchyteliv muzyky (na materialii pravoslavnoi khrystyianskoi tradytsii): Avtoref. dys. ... kand. ped. Nauk. Kyiv. 1998. 16 s. [in Ukrainian].
3. Zavalniuk A. F. Dukhovni tvory M.D. Leontovycha Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia. Vypusk 26. 2018 pp. 34-39 [in Ukrainian].
<https://doi.org/10.31652/2411-2143-2018-26-34-39>
4. Kizian O. I. Mykola Leontovych – slavetnyi ukrainskyi kompozytor: biobibliohr. pokazhch. Upr. kultury i mystetstv Vinnyts. oblдержадмін. Vinnytsia, 2017. 412 s. [in Ukrainian].
5. Mario M. D. Vykhovannia molodi zasobamy pravoslavnoi dukhovnoi muzyky u zakladyakh osvity Ukrainy (kinets KhKh – poch. KhKh st.): dys. ... kand. ped. nauk. Poltava, 2000. 238 s. [in Ukrainian].
6. Moskalova L. Yu. Moralne vykhovannia osobystosti maibutnoho vchytelia muzyky i khudozhnoi kultury zasobamy ukrainskoho sakralnoho khorovoho mystetstva: avtoref. dys. ... na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk. Kyiv. 2004. 21 s. [in Ukrainian].
7. Ostapenko L. V. Rozvytok tvorchykh yakosteï u studentiv-khormeïsteriv zasobamy ukrain-skoï khorovoi muzyky: dys. kand. ped. nauk. Kyiv, 1999. 162 s. [in Ukrainian].
8. Radkovska L. Formuvannia muzychnoho spryiniattia studentiv vyshchykh mystetskykh zakladiv zasobamy dukhovnoi muzyky: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02 / Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv. Kyiv, 2006. 263 s. [in Ukrainian].

Про авторів

Тетяна Грінченко, кандидат педагогічних наук, доцент, e-mail: tatyana_grinchenko@ukr.net

Ольга Клітинська, здобувач СВО «Марістр», e-mail: klitinskaya.o@gmail.com

About the Authors

Tetiana Hrinchenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, e-mail: tatyana_grinchenko@ukr.net

Olha Klitynska, Master's degree student, e-mail: klitinskaya.o@gmail.com